

A HELYI CSELEKVÉS
Köles Sándor — Varga Csaba (szerk.) —
JAK füzetek 38. Budapest, 1988, 288 o.

TÁRSADALOMKRITIKA ÉS RADIKÁLIS REFORM
(Elek István — JAK füzetek 39. Budapest, 1988, 196 o.)

A JAK füzetek két, a társadalomtudományok témakörébe vágó, illetve azok figyelmére igényt tartó kötetét forgatva a recenzens nem tudta feledni: maga geográfus — ha úgy tetszik, a társadalomföldrajz művelője vagy szándéka szerint legalábbis, a regionális tudományé. Így aztán érdeklődéssel kereste a *földrajz, a regionális tudomány és a társadalomtudomány viszonyára, kapcsolataira utaló jeleket*, mérte fel (felmérte volna!) e kapcsolat jellegét, szorosságát. Nos, ami a társadalomtudománynak a földrajzhoz fűződő viszonyát illeti, az eredmény egyértelmű: ilyen viszony *egyszerűen nem létezik!* Legalábbis a fenti két kötet tükrében. A „helyi cselekvésről” — önkormányzat, annak hagyományai, települési, társadalmi, kulturális keretei és előfeltételei, településgazdálkodás stb. — összeállított kötet megszólaltat szociológust és építész, népművelőt és közigazdász, politológust és szociográfust, író, költőt, esztétát és mezőgazdasági mérnököt — geográfust nem. Pedig a kötet vállalt feladatainak teljesítéséhez hozzá tudna járulni, a feltett kérdésekre lennének válaszai („... az egyén, mint a »társadalmi viszonyok összessége«, szűkebb létezési köreiben — lakóhelyi környezetében, munkahelyén vagy éppen családjában, privát kapcsolataiban — hogyan tudja cselekvéseiben tárgyiasítani önmagát. Kényszerpályákra sodródik-e, vagy megadja magát a passzivitásnak, fölveszi-e a harcot környezetének visszahúzó erőivel, kifejeződik-e önazonossága autonóm cselekvésekben? Milyen »helyi cselekvési« lehetőségeket kínál neki a társadalom?»). E megállapításunkat akár a kifejezési tér nélkül maradt szakmai hiúság, a mellőzöttség is szülheti; az viszont már elgondolkodtató, hogy a társadalomtudományok fent elősorolt ágai, a szociográfia, a „közírás” jószereivel nem is vesz tudomást a társadalomföldrajz létéről, eredményeiről. „A helyi cselekvés” c. kötet jegyzetanyaga, utalásai, idézetei között legalábbis nem fordul elő geográfus szerző; Elek István kötetében egy: Enyedi György. Egyszerű — és igaztalan — volna a szerkesztőket, tanulmányírókat elmarasztalni, tájékozatlansággal vádolni. Kérdés: nyújt-e a geográfia, a regionális tudomány „konvertálható” kutatási eredményeket, ismeretanyagot a társadalomtudományoknak vagy akár a „művelt nagyközönségnek”? Ki tud-e lépni szakmája kereteiből s a társadalomtudósok, közírók, gyakorlati szakemberek által látogatott fórumokon, az általuk (is) olvasott folyóiratokban ismertté, elfogadottá tudja-e tenni eredményeit? Vannak-e jól ismert, elfogadott *saját* fórumai, folyóiratai? A válasz: nem, alig-alig, nincs...

Ahhoz, hogy ez a kapcsolat szorosabbá váljék, persze az is szükségeltetik, hogy nagyjából egy nyelven beszéljünk, ismerjük egymás teljesítményeit; szükséges, hogy a földrajz is közeledjen a társadalomtudományokhoz, éljen eredményeivel, módszereivel, eszmeiségével, elméleteivel, kezdeményezéseivel, gyakorlatával. Hogy beépítse a maga „Alföld-képébe” pl. Márkus István gondolatait az *alföldi fejlődési útról*, amely eltért mind a nyugat- mind a kelet-európai modelltől, s alapja egy olyan önkormányzó, szabad paraszti fejlődés volt, amely egy időn keresztül a skandináv fejlődéssel is rokonítható, ám a polgári fejlődés keretei közt lassan

elveszti hatékonyságát ("Paraszti önkormányzat a magyar rendi társadalomban és a kapitalizmus kiépülése idején"). Kemény Bertalan a települések belső szerveződésének nagy hagyományú, sajátos formájáról, „tizedesi intézményről”, a „tizes szervezetről” közöl összefoglaló tanulmányt ("A területi autonómia elemi egységének történeti modellje: a tizedesi intézmény"). Az autonómia sarkalatos feltételével, a *településgazdálkodással*, a gazdálkodási önállósulás lehetőségeivel több tanulmány foglalkozik; a korábbi évek „slágerével”, az *önfinanszírozási koncepcióval* szemben az úgynevezett *községgazdálkodási orientációt* — Gulácsi G. és Juhász P. kifejezése — támogatva. Az előbbi fő feladatának a helyi önállóság gazdasági alátámasztását, intézményi megerősítését tartja, alapelve: a helyben termelt értékek „helyben-hagyása”, az újraelosztás arányainak csökkentése. A községgazdálkodási orientáció, Gulácsi és Juhász szerint „...mélyebb problémákat lát és a kiutat is másfelé keresi”. Ez az elképzelés elveti, hogy a felmerülő kérdéseket, feladatokat a „személytelenül működő” politikai, igazgatási, gazdálkodási rendszerek maguk, saját elgondolásaik, szakembereik révén oldják meg. Ehelyett „...inkább újszerű és életrevaló mikromechanizmusokban, vállalkezési formákban, a helyi önkormányzat és közösségi gazdálkodás előnyös integrációjában látja a kibontakozást”, „... a helyi kezdeményezésekre épít, nem tartja szükségesnek, hogy országosan egységesen ilyen formákra térjenek át, viszont ahol rá akarnak térni, ott radikális változásokat igényel a tanács-lakosság-vállalkozások intézményes kapcsolataiban”. Ez az elképzelés nem annyira a felvilágosult felső vezetésre, mint a helyi vállalkozási ambíciókra, helyi vezetőkre számít. A szerzőpáros, Gulácsi Gábor és Juhász Pál által elősorolt feltételek, következmények, fejlemények nemcsak a településgazdálkodást helyezik új megvilágításba, hanem a településfejlődés, -fejlesztés, a településpolitika számos, a geográfia által elfogadott, használt elemét is, a kérdéskör újragondolására sarkallva a társadalomföldrajz művelőit. Példaként csak az „antropológiai kép” napjainkban felsejlő változását említem: a korábbi, társas termelő és egyéni fogyasztó (és az állami gondoskodás csatornáit igénybe vevő) helyébe lépő, egyénileg és alkalmi csoportosulásokban termelő és társult fogyasztó képét (Gulácsi Gábor - Juhász Pál: Településfejlődés, decentralizálás és községgazdálkodás; egy konkrét elképzelésről: Síklaky István: Vállalkozó községek).

Feltűnő, elgondolkodtató, hogy mennyire felerősödtek néhány szakterület — szociológia, szociográfia, oktatáskutatás — azon törekvései, hogy a „valóság” feltárása mellett, az után aktív közreműködést vállaljon a „helyzet” megváltoztatásában, túl azon, hogy ötleteket, javaslatokat ad. Varga Csaba a „Siómente-kísérletről” számol be, emellett hat „tudatos, kistáji fejlesztési kísérletről” tesz említést. Ezek színhelyei: Tab és környéke, a Dombóvár melletti aprófalvak, Bogyiszló, a Káli-medence települései, három bakonyi falu és a Siómente. A tíz részkísérletből álló vállalkozás keretében „... *sem sikerülhetett* még a helyi társadalom minőségi rekonstrukciója. „Csak” a szerves fejlődési pályára való átállás szellemi, intézményi, közérzeti feltételeit szaporítottuk”. ("Falukísérletek, helyi autonómiák"). Köles Sándor és Kemény Bertalan a tabi kísérlet eredményeiről számol be ("Itt és mást").

Politológiai írások (Hankiss Elemér alany nélküli írásában — melyben a dolgok megtörténődnek — fűz széljegyzeteket társadalmunk fejlődéséhez, állapotához; Gombár Csaba önkormányzati technikákat, elképzeléseket ismertető levele felett némiképp elszállt a szárnyas idő — 1984-ben íródott! —), esettanulmányok találhatóak még a kötetben.

Elek István elegyes kötetéből a „Hátrányos helyzetű mezőgazdaság, leértékelt vidék, gyarmatosított falu” c. írás tarthat számot a geográfus olvasó figyelmére, amelyben a *falusi szociográfiai irodalmának (1969-1983) eredményeit* összegzi.

Beluszky Pál